

KS. DARIUSZ ŁAWIK

Gdańsk

ORCID: 0000-0002-7047-9737

Wpływ koncepcji obecności Jezusa w Eucharystii na kształtowanie się nauki reformatorów o Wieczerzy Pańskiej

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2019-009>

Streszczenie: We współczesnym świecie zauważamy wiele odłamów jednej religii. Tak jest i z Chrześcijaństwem, gdzie na przestrzeni wieków pojawiło się wiele jego denominacji. Największymi wydarzeniami z tym związanymi była Schizma Wschodnia (1054) oraz Reformacja XVI wieku. Jednym z najważniejszych tematów podejmowanych w dialogu międzywyznaniowym jest interpretacja misterium Eucharystii. Protestantyzm, to pewien dynamizm i ruch wypowiadający się w historycznych przemianach teologicznego myślenia, a w konsekwencji praktyki kościelnej. Niniejszy tekst dotyczy nauki na temat obecności Jezusa Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej w Kościołach luterańskim i reformowanym. Wypowiedzi Reformatorów zawarte w Księgach symbolicznych i wyznaniowych tychże Kościołów pokazują, iż nawiązywali oni w swej nauce do koncepcji przedreformacyjnych. U. Zwingli odwoływał się do koncepcji sakramentalnej nawiązującej do Tertuliana, natomiast M. Luter zwalczając jego teorię minimalistyczną, jak uważał, ku koncepcji realistycznej, reprezentowanej wcześniej przez Berengariusza. Artykuł także zwraca uwagę na to, jakie konsekwencje na stanowisko wobec transsubstancjacji ma nauka na temat obecności Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej Reformatorów (np. koncepcja współobecności).

Słowa kluczowe: Eucharystia, Wieczerza Pańska, Stół Pański, Sakrament Ołtarza, Komunia Święta

The Influence of the Concept of Jesus' Presence in the Eucharist on the Formation of Reformers' Teachings about the Lord's Supper

Summary: In the contemporary world we can observe many branches of the same religion. This is also true of Christianity, with the many denominations created over the centuries. The most important events were the Great Easter Schism (1054) and the Reformation (XVI c.). One of the most important questions taken up in inter-confessional dialogue is the interpretation of the mystery of the Eucharist. Protestantism is a certain dynamism and a movement which expresses itself in historical changes in theological understanding and in consequence in the Church's experience. This article concerns teaching on the presence of Jesus Christ in the Last Supper in the Lutheran and Reformed Churches. The pronouncements of the reformers contained in Symbolic and Confession Books of these Churches show us that they referred in their teaching to pre-reformation conceptions. Zwingli referred to the sacramental conception connected with Tertulian teaching; while Luther, who opposed what he considered this minimalist theory, turned in his teaching to the realistic conception represented before him by Berengarius. This article also focuses on the consequences that the Reformers' teaching on the presence of Christ in the Last Supper (for example the concept of co-presence) has on their view of transubstantiation

Keywords: Eucharist, Last Supper, Communion Table, Holy Communion, the Sacrament of the Altar

We współczesnym świecie zauważyć można szereg odłamów jednej religii. Tak jest i z chrześcijaństwem, w łonie którego powstało szereg wyznań¹. Interpretacja misterium Eucharystii w różnych wyznaniach jest odmienna. To zróżnicowanie jest widoczne m.in. wewnątrz protestantyzmu. Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele: różne koncepcje Kościoła, odmienne pojmowanie sakramentów, urzędu duchownego, czy inaczej rozumiana obecność Chrystusa w Kościele. Poważne różnice odnośnie Wieczerzy Pańskiej pojawiły się już w nauce samych reformatorów i w pierwszych latach po ich wystąpieniu². Należy również pamiętać, że protestantyzm to nie

¹ Por. W. Miziołek, „Wprowadzenie do zagadnień ekumenicznych”, Warszawa 1986, s. 43.

² O sporze o Eucharystię między M. Lutrem i U. Zwinglim pisze S. C. Napiórkowski przy okazji refleksji nad genezą „Księgi Zgody”, „Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 3 (1974), s. 39.

skostniały twór, ale pewien dynamizm i ruch wypowiedający się w historycznych przemianach teologicznego myślenia, a także praktyki kościelnej³. W Kościołach protestanckich Eucharystię nazywa się: Wieczerzą Pańską, Stołem Pańskim, Sakramentem Ołtarza, Komunią Świętą.

Niniejszy tekst dotyczy obecności Jezusa w Wieczerzy Pańskiej w Kościołach luterańskim i reformowanym⁴. Jest to jeden z głównych tematów dialogów międzywyznaniowych, w których rozważa się naukę poszczególnych Kościołów na ten temat szukając możliwości zbliżenia, jedności chrześcijan, zarówno w dziedzinie doktryny, jak i, w kolejnym kroku – celebracji.

Celem tego artykułu jest ukazanie na ile wpływ na doktrynę reformatorów miały obecne w historii różne koncepcje rozumienia Eucharystii ze szczególnym uwzględnieniem koncepcji obecności Chrystusa pod świętymi postaciami. Ważnym też momentem jest spojrzenie na sposób przemiany.

Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP i Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP posiadają spisane elementy doktryny wiary w księgach symbolicznych, czyli wyznaniowych. Są to: „Księgi wyznaniowe Kościoła luterańskiego”⁵ i „Katechizm heidelberski”⁶ Kościoła reformowanego.

Stosując metodę analityczno-porównawczą wydaje się celowe podjęcie następujących tematów: w części pierwszej: obecność Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej⁷, w części drugiej natomiast problem przemiany – stanowisko Kościołów reformacyjnych wobec transsubstancjacji.

1. Obecność Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej

Obecność Chrystusa w Eucharystii zakorzeniona jest we wszechobecności Boga: w Słowie Bożym, w ubogich, cierpiących (por. Mt 18,20)⁸. Jednak obecność ta ma szczególny charakter, jest czymś wyjątkowym. Wypływa ona z sensu słów

³ Por. S. C. Napiórkowski, *Protestancka interpretacja misterium Eucharystii*, „Ateneum Kapłańskie” 3 (1983), s. 381.

⁴ Niniejszy artykuł bazuje na moim niepublikowanym opracowaniu pod tytułem „Liturgia Wieczerzy Pańskiej a katolicka celebracja Eucharystii, Gdańsk-Oliwa 1991, maszynopis.

⁵ „KWKL”, Warszawa 1999. Na tom składają się: „Mały katechizm” i „Duży katechizm” Marcina Lutra, „Wyznanie augsburskie”, „Obrona Wyznania augsburskiego”, „Artykuły szmalkaldzkie”, „Formuła zgody”, „Traktat o władzy i prymacie papieża”.

⁶ *Katechizm heidelberski*, Warszawa 1988 (dalej: KH).

⁷ Celowo chcę przedstawić rozwój koncepcji obecności Chrystusa w Eucharystii na przestrzeni wieków, gdyż koncepcje te miały wpływ na rozwój nauki o teże obecności u Reformatorów.

⁸ Por. W. Hanc, *Obecność Chrystusa w Eucharystii*, „Ateneum Kapłańskie” 2 (1983), s. 213-215 oraz por. W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji. Studium ekumeniczne*, Włocławek 2003, s. 685-689.

ustanowienia: „To jest ciało moje (...). To jest krew moja (...)” (1 Kor 11,24-25). Słowa te Kościół zawsze rozumiał w znaczeniu realistycznym, bowiem wyznaje rzeczywistość, żywą i działającą obecność Chrystusa w Eucharystii⁹.

M. Thurian pisze tak: „To Chrystus sam łączy się przez swoje słowo i moc Ducha Świętego z eucharystycznymi postaciami, znakami Jego ofiarowanej obecności”¹⁰.

W dziejach Kościoła pojawiło się szereg koncepcji obecności Chrystusa w Eucharystii. Różne ujęcia rzeczywistej obecności, jeśli nie są ze sobą sprzeczne, to się wzajemnie nie wykluczają, co więcej, mogą się wzajemnie korygować i uzupełniać.

Za M. Thurianem można dokonać pewnego uogólnienia i powiedzieć, że Kościoły Wschodnie są raczej metabolistyczne, to znaczy, że kładą nacisk przede wszystkim na przemianę postaci w ciało i krew Chrystusa, podczas gdy Kościoły Zachodnie, nie przecząc tej przemianie (czego dowodzi doktryna o transsubstancjacji), obstają raczej przy idei sakramentu-znaku, który ukazuje i jednocześnie ukrywa obecność Chrystusa¹¹.

W celu głębszej analizy tajemnicy Eucharystii, jej rozumienia przez Kościoły ewangeliczne, koniecznym jest przedstawianie w skrócie zasygnalizowanych koncepcji. Ważnym jest to o tyle, że do wielu z nich w swej nauce będą nawiązywali wielcy Reformatorzy: Marcin Luter, Jan Kalwin i Ulryk Zwingli.

2. Przegląd koncepcji obecności Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej

a) Koncepcja rozumienia dosłownego

Pierwsi chrześcijanie przyjęli słowa Jezusa – „To jest ciało moje, (...) to jest krew moja” – zgodnie z przekazem Ewangelii i św. Pawła. Słowa czy teksty wystarczyły ich wierze w rzeczywistą obecność Chrystusa. Zwolennikami tej koncepcji było wielu Ojców Kościoła z II i III wieku, m.in.: św. Ignacy Antiocheński, św. Justyn, św. Ireneusz z Lyonu¹².

Koncepcja ta jest o tyle ważna, iż skłaniał się ku niej Luter, który pojmując dosłownie słowa przekazu biblijnego stoi w opozycji do U. Zwingliego i tych,

⁹ Por. M. Thurian, *O Eucharystii i modlitwie*, Kraków 1987, s. 39.

¹⁰ Por. tamże.

¹¹ Por. tamże, s. 41.

¹² Więcej na temat rozumienia Eucharystii przez Ojców Kościoła zob. M. Starowieyski, *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, Kraków 1987.

którzy Eucharystię traktują tylko jako symbol ciała i krwi Chrystusa¹³. Wypowiedź Marcina Lutra znajduje się w traktacie „O Wieczery Chrystusowej”¹⁴.

b) Koncepcja metabolistyczna

Metaboliści uważają że podczas celebracji eucharystycznej dokonuje się przemiana (*metabole*) poprzez połączone działanie słowa Pana: „To jest ciało moje (...), To jest krew moja” oraz wylanie Ducha Świętego przyzywanego nad Eucharystią w epiklezie¹⁵. Koncepcję przemiany chleba i wina wyznawała większość Ojców Kościoła w IV wieku, między innymi: św. Atanazy, św. Cyryl Jerozolimski, akcentując epiklezę w liturgii¹⁶. Według Ojców przemiana dokonuje się podczas modlitwy eucharystycznej, pojętej jako całość obejmująca w każdym przypadku słowa Jezusa z ustanowienia podczas Ostatniej Wieczery oraz inwokację do Ducha Świętego, albo do słowa (epikleza). To Duch Święty albo Słowo (Logos) w łączności ze słowami Jezusa dokonuje tej przemiany chleba i wina w ciało i krew Chrystusa. Św. Ambroży z Mediolanu, miał wpływ na Kościół Zachodni. Zwrócił on uwagę, że „przemienienie chleba i wina dokonuje się przede wszystkim przez Jezusowe słowa ustanowienia z Ostatniej Wieczery, podczas gdy Ojcowie wschodni łączyli z nimi na równi działanie Ducha Świętego albo Logosu”¹⁷.

Z przytoczonych poglądów można wywnioskować, że w IV wieku najbardziej rozpowszechnioną w Kościele była idea przemienienia chleba w ciało i krew Chrystusa (*metabole*).

¹³ Zwingli był określany jako „teolog ducha”. Interpretuje on słowa ustanowienia sakramentu symbolicznie. Np.: słowa „To jest ciało moje” rozumiał w sposób przenośny i uważał, że można je tłumaczyć – „To oznacza ciała moje” – Por. K. Karski, *Poglądy Ulryka Zwinglego*, „Jednota” 7-8 (1981), s. 12-16 oraz U. Zwingli, *O obecności ciała Chrystusa w Wieczery Pańskiej – Wykład wiary chrześcijańskiej* (1531), „Jednota” 7-8 (1981), s. 35-36.

¹⁴ Luter głosił: „Trzeba wypowiadać bez żadnych zastrzeżeń: „To jest Ciało moje”, biorąc te słowa w takim brzmieniu w jakim się znajdują... Jeśli chodzi o tekst Ostatniej Wieczery, chcemy, aby był jedyny prosty i absolutnie pewny co do każdego słowa, sylaby i litery” – za M. Thurianem, dz. cyt., s. 43.

¹⁵ Liturgie wschodnie bardzo rozbudowują inwokację do Ducha Świętego w uczcie eucharystycznej, zarówno nad chlebem i winem, a także zgromadzeniem liturgicznym.

¹⁶ Por. M. Thurian, dz. cyt., s. 45.

¹⁷ Św. Ambroży mówi tak, że: „(chleb) jest chlebem tak długo dopóki nie padną słowa sakramentalne. Od konsekracji chleba staje się Ciałem Chrystusa (...) Czyimi słowami dokonuje się konsekracja? Od kogo one pochodzą? Są to słowa Pana Jezusa” – por. tamże, s. 47.

c) Koncepcja sakramentalna

Wielu Ojcom Kościoła przyjmowanie koncepcji przemienienia nie przeszkadzało, aby mówić o Eucharystii jako o sakramencie, znaku czy figurze. Należy zaznaczyć, że jeśli w istocie najgłębsza rzeczywistość Eucharystii stała się Chrystusem, dzięki przemienieniu dokonанemu przez Ducha Świętego i słowa Jezusa, to zewnętrzny wygląd, natura chleba i wina trwają nadal dla naszych ludzkich zmysłów i mogą zostać nazwane figurą znakiem lub sakramentem, pod którymi kryje się tajemnicza rzeczywistość ciała i krwi Pańskiej¹⁸. O chlebie eucharystycznym jako o figurze ciała Chrystusa wypowiadał się Tertulian, który mówił, że przez chleb Chrystus przedstawia swoje prawdziwe ciało¹⁹. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na znaczenie słowa „przedstawiać” (*representer*). Występuje ono tu jako „uobecniać”, „czynić obecnym”. Jest to o tyle ważne, że w ten sposób termin „przedstawiać” będzie rozumiał Jan Kalwin. Ciekawa jest wypowiedź na ten temat zawarta w „Konstytucjach Apostolskich”, gdzie czytamy, że postacie eucharystyczne są „antytypami najdroższego ciała i krwi Chrystusa”, natomiast śmierć Chrystusa przywołana jest w pamiętce dzięki symbolom Jego ciała i krwi²⁰. Można tu dodać, że Cyryl Jerozolimski mówił o figurze (typie) chleba, która daje ciało Chrystusa. Dla św. Ambrożego w liturgii eucharystycznej ofiara jest „figurą ciała i krwi Chrystusa”²¹. Ważnym reprezentantem tej koncepcji był św. Augustyn, który kładąc nacisk na pojęcie sakramentu, jednocześnie pragnie utrzymać wiarę w obecność Chrystusa w celebracji eucharystycznej, przy równoczesnym wykluczeniu idei materialnego używania fizycznego ciała Chrystusa. Stwierdza nie tyle cielesną obecność, co rzeczywiste uczestnictwo w Chrystusie zmartwychwstałym, za pośrednictwem sakramentu (*in sacramentum*)²².

Sakramentalna koncepcja Eucharystii, nie kwestionuje przekonania o rzeczywistej i żywej obecności Chrystusa, próbuje zwrócić uwagę na fakt, iż przez słowa Jezusa mocą Ducha udzielane nam są prawdziwe ciało i krew Chrystusa, choć zmysły nasze postrzegają w dalszym ciągu chleb i wino, dlatego też są sakramentem

¹⁸ Por. M. Thurian, dz. cyt., s. 47.

¹⁹ Tertulian mówił tak: „Łączność, jaką mamy z ciałem i krwią Pana Jezusa, jest duchową tajemnicą której niepodobna dostrzec okiem, ani pojąć ludzkim rozumem. Dlatego jest nam ona przedstawiona za pomocą widzialnych znaków, jak tego domaga się nasza ułomność, jednakże w taki sposób, że nie jest to figura pusta, lecz ściśle złączona ze swoją prawdą i substancją. Zatem zupełnie słusznie chleb jest nazwany ciałem, skoro nie tylko je nam przedstawia (*represente*), ale także je przed nami uobecnia (*presente*). (...) Miano ciała Chrystusa zostaje przelane na chleb, jest on bowiem Jego sakramentem i figurą” – za M. Thurianem, dz. cyt., s. 48-49.

²⁰ Por. tamże, s. 49.

²¹ Por. W. Hanc, *Obecność Chrystusa w Eucharystii*, s. 216.

²² Por. M. Thurian, dz. cyt., s. 49.

czyli znakiem, symbolem, typem i antytypem, figurą ciała i krwi Chrystusa, które rzeczywiście przedstawiają uobecniają.

Ku tej koncepcji skłonił się później Kalwin²³, który powie, że Bóg nie może wprowadzić w błąd, ani kłamać, zatem wypełnia wszystko to, co oznajmia. Trzeba, byśmy podczas Wieczerzy Pańskiej przyjmowali ciało i krew Jezusa Chrystusa. Musimy więc wyznawać, że jeśli to uobecnienie, które Bóg uczynił dla nas podczas Wieczerzy jest prawdziwe – ta wewnętrzna substancja sakramentu jest ściśle złączona z widzialnymi znakami i gdy rozdaje się nam chleb do ręki, to komunikujemy się również ciałem Chrystusa, aby się stać Jego uczestnikami²⁴. Rozważając koncepcję sakramentalną warto wspomnieć o problemie „duchowego i sakramentalnego spożywania ciała Chrystusa”. Takie rozważania prowadził Ulryk Zwingli²⁵.

d) Koncepcja realistyczna

Patrystyczna myśl o Eucharystii, jej liturgii, zwracała uwagę na fakt, iż rzeczywistość i sakrament się nie wykluczają. Polaryzację stanowisk przyniosły spory na temat Eucharystii w IX i XI wieku. Wiek IX to wystąpienie dwóch mnichów Paschazjusza Radbertusa i Ratramnusa, natomiast wiek XI – to wystąpienie Berengariusza.

Paschazjusz Radbertus uważał, że Eucharystia daje nam Chrystusa zmartwychwstałego, albo nie daje wcale. Bowiem ciało Chrystusa przez zmartwychwstanie stało się Eucharystią, natomiast sakrament ten, będąc prawdziwym ciałem żyjącego, przekazuje nam życie Zmartwychwstałego²⁶. Według Ratramnusa Eucharystia jest jedynie ciałem sakramentalnym, wyobrażonym, które jest duchowym pokarmem w wierze²⁷.

Zwolennicy tego kierunku uważają, iż Eucharystia jest jedynie figurą ciała Chrystusa, który został powołany do chwały, ponieważ Jezus zmartwychwstał.

Ważnym dla teologii Eucharystii było wystąpienie Berengariusza, który również napotkał na trudności, rozważając kwestię rzeczywistości ciała Chrystusa w Eucharystii. Trudności te wypływały z założeń filozoficznych, niemożliwości oddzielenia przypadłości od substancji. Dla Berengariusza każda substancja podlega prawom przestrzeni. Nie sądził, aby ciało Chrystusa miało stanowić

²³ Szerzej na temat eklezjologii reformowanej i rozumienia sakramentów przez Jana Kalwina zob. S. Piwko, *Jan Kalwin. Życie i dzieło*, Warszawa 1995, s. 120-154.

²⁴ Por. J. Kalwin, *Krótki wykład nauki o Komunii Św.*, Warszawa 1905, s. 16-17.

²⁵ Por. U. Zwingli, *O obecności*, s. 35-36.

²⁶ Por. W. Hanc, *Obecność Chrystusa w Eucharystii*, s. 216-217.

²⁷ Odbicie tej teorii znajdujemy u Zwingliego i jego uczniów.

wyjątek²⁸. Tą sprawą zajmowano się na kilku synodach. Na kolejnym w Rzymie (1079) musiał odwołać swoje stanowisko i podpisać następującą przysięgę: „Ja, Berengariusz, sercem wierzę i ustami wyznaję, że chleb i wino, które są na ołtarzu, przez tajemnicę świętej modlitwy i przez słowa Zbawiciela naszego substancjalnie zostają przemienione w prawdziwe, właściwe i ożywiające ciało oraz krew Jezusa Chrystusa Pana naszego, że po konsekracji są prawdziwym ciałem Chrystusowym, które – zrodzone z Dziewicy i ofiarowane dla zbawienia świata – wisiało na krzyżu oraz zajmuje miejsce po prawicy Ojca i (jest) prawdziwą krwią Chrystusową, która z boku Jego wypłynęła. Ta obecność jest nie tylko symboliczna i przez moc sakramentu, ale we właściwościach natury i prawdziwości substancji (...)”²⁹.

Marcin Luter, zwalczając minimalistyczną koncepcję znaku sakramentalnego (Zwingli), skłaniał się do pierwszej koncepcji Berengariusza. Tak więc broniąc przekonania o rzeczywistej obecności Ciała Chrystusa w Eucharystii, broni koncepcji realistycznej³⁰.

e) Koncepcja substancjalistyczna

Możemy zauważyć, że już w przysiędze Berengariusza pojawia się pojęcie substancji, które ma wyjaśnić koncepcję realistyczną obecności Chrystusa w Eucharystii, a której zarzuca się, iż jest wizją zbyt cielesną: chleb i wino zostają „substancjalnie przemienione”, aby stać się ciałem i krwią Chrystusa „w ich właściwej naturze i rzeczywistej substancji”. W ten sposób się kształtowała koncepcja substancjalistyczna, której szczytowym punktem będzie nauka o transsubstancjacji. Do rozwoju tej koncepcji wiele wkładu wnieśli Lafranck z Bec i Guimond z Aversa. Podkreślają oni, że „substancja chleba i wina przemienia się w najgłębszą rzeczywistość Chrystusa, istotę Jego ciała i krwi”³¹.

Według Guitmonda z Aversa przemiana substancjalna, dotykając głębokiej i ukrytej rzeczywistości, pozostawia niezmiennym wygląd zewnętrzny, czy też przypadłości rzeczywistości uprzedniej. Tak więc pomimo zmiany substancji, nie zmienia się smak i barwa³². Ponad sto lat później napisze papież Innocenty III: „(...) w kanonie Mszy św. znajdujemy słowa „tajemnica wiary” (...), ponieważ

²⁸ Tekst pierwszego wystąpienia Berengariusza zawierał stwierdzenie: „Chleb i wino po konsekracji nie są już tylko sakramentem, lecz również prawdziwym ciałem i krwią Chrystusa, których w sposób namacalny, nie jedynie sakramentalny, ale naprawdę dotykają ręce kapłanów i łamią oraz kruszą zęby wiernych” – M. Thurian, dz. cyt., s. 52.

²⁹ *Brewiarium Fidei* (dalej: BF), n. 279 s. 389-390.

³⁰ Por. M. Thurian, dz. cyt., s. 53-54.

³¹ Por. tamże, s. 55.

³² Por. tamże.

w co innego tam wierzymy niż w to, co spostrzegamy; widzimy zaś co innego niż to, w co wierzymy. Spostrzegamy bowiem postać chleba i wina, wierzymy zaś w prawdziwe ciało i krew Chrystusa i w jego moc zjednoczenia i miłości”³³

Sobór Lateraneński IV w 1215 roku zatwierdził naukę, pragnącą obronić zarówno realizm obecności Chrystusa, jak i tajemnicę obecności sakramentalnej.

Na zakończenie przedstawić należy spojrzenie św. Tomasza z Akwinu, który dostarczając argumentów metafizycznych próbuje uzupełnić naukę o obecności Chrystusa w chlebie i winie. Mówi tak: „W tym sakramencie jest prawdziwe ciało Chrystusa: że nie zaczęło ono tam istnieć przez ruch lokalny, bo jak zostało stwierdzone, nie jest ono tam jako byt umiejscowiony w przestrzeni. Musimy więc uznać, że istnienie jego w Eucharystii zostało zapoczątkowane przez przemianę w to ciało substancji chleba. (...) I to dzieje się mocą Boga w sakramencie Eucharystii. Cała substancja chleba zostaje przemieniona w całą substancję Chrystusowego ciała, a cała substancja wina w całą substancję Chrystusowej krwi. Więc nie jest tylko zmiana formy, lecz przemiana substancji. I nie stanowi jakiegś odmiany ruchu przyrodzonego, nadając jej nazwę właściwą możemy mówić o przeistoczeniu”.³⁴

f) Koncepcja współobecności

Koncepcja ta zwana jest też konsubstancją. W niej potwierdza się stanowczo tajemnicę rzeczywistej obecności, bez próby dochodzenia związku pomiędzy substancją ciała i krwi Chrystusa a znakami chleba i wina. Krótko mówiąc, nacisk kładzie się na akceptację tajemnicy, odrzucając jakiegokolwiek tłumaczenia³⁵. Zwolennikami tej koncepcji był Marcin Luter i Jan Kalwin, co będzie miało swe odzwierciedlenie w stanowisku reformatorów i reprezentowanych przez nich Kościołów wobec transsubstancji.

3. Problem przemiany – transsubstancja

W tej części rozważań nad Eucharystią należy przedstawić stanowisko omawianych Kościołów na temat transsubstancji. Najpierw należy jednak przybliżyć ten termin.

Sobór Trydencki w „Dekrecie o Najświętszym Sakramencie” (rozdział IV) mówi tak: „Transsubstancja (czyli przeistoczenie) – Ponieważ zaś. Chrystus, nasz

³³ Por. BF, nr 280, s. 391.

³⁴ Za M. Thurianem, dz. cyt., s. 56.

³⁵ Por. tamże, s. 54.

Odkupiciel, powiedział, że to co podawał pod postacią chleba jest prawdziwie Jego ciałem (przeto) zawsze było w Kościele Bożym to przekonanie, które dziś na nowo Święty Sobór wyraża, że przez konsekrację chleba i wina dokonywa się przemiana całej substancji chleba w substancję ciała Chrystusa, Pana naszego, i całej substancji wina w substancję Jego krwi. Tę przemianę trafnie i właściwie nazwał święty katolicki Kościół przeistoczeniem (kan. 2)³⁶.

Innymi słowy transsubstancjacja polega na przemianie substancji chleba i wina (tego, przez co chleb jest chlebem, z kolei wino winem, czego też empirycznie nie możemy doświadczyć) w substancję ciała i krwi, gdzie przypadłości (czyli to, co nie jest istotne i jest doświadczalnie uchwytnie: smak, ciężar, kolor, zapach) zostają te same i nie zmienione.

Ks. R. Rogowski, powołując się na dokumenty Kościoła³⁷, szczególnie zaś na encyklikę Pawła VI „Mysterium fidei”, pisze, że po wypowiedzeniu w imieniu Chrystusa słów konsekracji (...) stanowiących formę sakramentalną Eucharystii, nad chlebem i winem zmieszonym z odrobiną wody, będącymi materią sakramentu, następuje przeistoczenie (zmiana istoty, substancji), w wyniku którego postaci chleba i wina nabierają zupełnie nowego znaczenia (transfiguracja) i nowego celu (transfinalizacja), bo zawierają nową rzeczywistość ontologiczną³⁸.

Kościół ewangelicko-augsburski odrzucając transsubstancjację przyjmuje konssubstancjacje³⁹. Ważną jest tu formuła: „z”, „pod” postacią chleba mocą słowa Chrystusowego, które stało wypowiedziane nad chlebem i winem, otrzymujemy w Wieczerzy Pańskiej prawdziwe ciało i prawdziwą krew Pana Jezusa (1 Kor 10,16)⁴⁰. Z chlebem i winem, które nie zmieniają swej fizycznej substancji obecne jest prawdziwe ciało i krew Jezusa Chrystusa. Możliwe jest to dlatego, że ciało Chrystusa jest wszechobecne (*ubiquitas corporis Christi*)⁴¹. Należy podkreślić, że Luter uważał, iż Chrystus obecny jest w chlebie i winie w trakcie sprawowania

³⁶ BF, nr 292.

³⁷ Por. Leon XIII, *Encyklika „Caritas studium”* (1898), „Mirae caritatis”, Pius XII, *Encyklika „Mediator Dei et hominum”* (1947), „Humani generis” (1950), Paweł VI, *Encyklika „Mysterium fidei”* (1965).

³⁸ Por. R. Rogowski, *Transsubstancjacja*, w: *Katolicyzm, od A do Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1989, s. 101.

³⁹ W „Artykułach Szmalkaldzkich” (pkt. VI, 1) – O sakramencie Ołtarza czytamy: „W sprawie transsubstancjacji (przemiany substancji elementów) w ogóle nie bierzemy pod uwagę sofistycznego, chytrego wymysłu, dzięki któremu zmyślają że chleb i wino wyzbywają się i zatracają swoją naturalną substancję i że zachowuje się tylko kształt i barwa chleba, a nie pozostaje on chlebem prawdziwym. Bardzo dobrze, bowiem, zgadza się z Pismem Św., że chleb jest obecny i nim pozostaje, jak sam Paweł to określa: „Chleb, który łamiemy”(1 Kor 10,16) i dalej „Tak niechaj je z chleba”(1 Kor 11,28), s. 370.

⁴⁰ Por. P. Mendroch, *Nauka o Sakramencie Ołtarza w Księgach Symbolicznych Kościoła luterńskiego*, „Z problemów Reformacji” 2 (1980), s. 100.

⁴¹ Por. E. Józwiak (red.), *Porównanie wyznań rzymskokatolickiego, prawosławnego, ewangelicko-augsburskiego ewangelicko-reformowanego*, Warszawa 2014 (dalej: PW), s. 74.

sakramentu, chodzi tylko o sam moment przyjmowania Komunii⁴². Konsekwencją tego stanowiska jest fakt zakwestionowania adoracji hostii, uroczystości Bożego Ciała, procesji eucharystycznych. Luter bowiem mówi: „Słowo Boże uczy, że to, co mamy z tym sakramentem czynić, ogranicza się tylko do nabożnego spożywania go (Sakramentu Ołtarza)⁴³.

Zdaniem Lutra nauka o konsubstancjacji lepiej tłumaczy zjawisko realnej i substancjalnej obecności ciała i krwi Chrystusa w Wieczerzy Pańskiej⁴⁴

Kościół ewangelicko-reformowany w „Katechizmie heidelberskim” w odpowiedzi na pytanie, czy chleb i wino stają się rzeczywistym ciałem i krwią Jezusa Chrystusa, mówi: „Jak podczas chrztu woda nie zmienia się w krew Jezusa Chrystusa i sama nie oczyszcza nas z grzechów, lecz pozostaje jedynie znakiem i zapewnieniem danym od Boga, tak i chleb poświęcony podczas Wieczerzy nie staje się ciałem Chrystusa, chociaż zgodnie z naturą sakramentów i ich sprawowaniem nazywany jest ciałem Chrystusowym⁴⁵.

Członkowie Kościoła reformowanego nie sądzą, aby chleb stawał się ciałem Chrystusa, a wino Jego krwią, ale wierzą że Pan i Zbawiciel jest rzeczywiście duchowo obecny w akcie Wieczerzy Pańskiej. W Wieczerniku bowiem Chrystus podał uczniom materialnie znaki swego życia za nich ofiarowanego, a żyjący i obecny, określa przez chleb i wino swą ofiarę – dzieło spełnione dla wierzących. Sam przy tym jest obecny, a nie materia zabitego ciała i przelanej krwi. Ów znak nie oznacza czegoś lecz Kogoś⁴⁶. Tak więc przyjmując tylko symboliczną obecność Chrystusa, podobnie jak i luteranie, kwestionują kult eucharystii poza nabożeństwem Wieczerzy Pańskiej.

Katolickie stanowisko na temat Eucharystii najkrócej przedstawia Sobór Trydencki⁴⁷ Stanowisko to jest poparte wypowiedziami ostatniego Soboru⁴⁸, a także wypowiedziami papieży przedstawionymi wcześniej⁴⁹.

⁴² Por. A. Gerken, *Teologia eucharystii*, Warszawa 1977, s. 141.

⁴³ Por. PW, s. 75.

⁴⁴ Por. M. Uglorz, *Świadectwo Lutra o Wieczerzy Pańskiej*, w: *Teologia wiary*, Bielsko-Biała 2007, s. 322

⁴⁵ KH, s. 50.

⁴⁶ Por. B. Stanisławski, *Zarys nauki Kościoła ewngelicko-reformowanego*, „Jenota” 7-8 (1973), s. 8.

⁴⁷ Por. BF, s. 397-417.

⁴⁸ Por. KL 47; KK 11.26.28; SM 12.14.21; DK 5.

⁴⁹ Por. KH, s. 50.

Zakończenie

Niniejszy artykuł miał na celu przedstawienie nauki Kościołów luterkańskiego i reformowanego na temat Wieczery Pańskiej w oparciu m.in. o myśl Kościoła wschodniego i zachodniego na przestrzeni wieków, ze szczególnym uwzględnieniem dwóch soborów trydenckiego i watykańskiego II.

Przedstawiona w części pierwszej teologia eucharystyczna ukazała jej protestancką interpretację, głównie w oparciu o księgi wyznaniowe poszczególnych Kościołów: luterkańskie „Księgi Symboliczne”, reformowany „Katechizm heidelberski”. Celowo została rozbudowana kwestia obecności Chrystusa pod postaciami chleba i wina (przedstawiono szereg koncepcji występujących na przestrzeni wieków, aby lepiej zrozumieć genezę jej rozumienia przez poszczególnych reformatorów).

Rozwój ruchu ekumenicznego w XX wieku spowodował powstanie szeregu inicjatyw zarówno rzymskokatolickich, jak i innych konfesji. Doprowadziły one, po okresie krytyki, do międzywyznaniowego dialogu, którego owocem są ustalenia w kwestiach chrztu, Eucharystii i urzędu duchownego. Najbardziej znanymi dokumentami są tu ustalenia z Malty i Limy.

W dokumencie czytamy: Uczta eucharystyczna (...) jest sakramentem Jego (Chrystusa) rzeczywistej obecności⁵⁰. Dokument ten zawiera jednak wiele uogólnień i domaga się głębszego wyjaśnienia tej tajemnicy⁵¹

Z rozważań można wysunąć pewne wnioski:

1. W celu większego zbliżenia w dialogu doktrynalnym konieczne są dyskusje w następujących kwestiach: koncepcja Kościoła, ofiarniczy charakter Eucharystii, urzędu duchownego – szczególnie jego sakramentalnego charakteru i sukcesji apostołskiej.

2. Pomimo tak wielu różnic, można zauważyć pewien przełom w dialogu doktrynalnym. Sam Dokument z Limy, jak mawiał o. Celestyn Napiórkowski, musi budzić znacznie więcej kontrowersji po stronie protestantów, niż katolików.

Jest rzeczą oczywistą, że przy tak szerokim zagadnieniu nie sposób wyczerpać tematu, a perspektywę ekumeniczną jedynie zasygnalizowałem. Jednak w artykule tym starałem się wniknąć w istotę zagadnienia, aby to, co najważniejsze, nie zostało pominięte.

⁵⁰ BEM, *Eucharystia*, 13

⁵¹ Por. I. Bokwa., *Rzeczywista obecność jako temat dialogu ekumenicznego*, w: *Nie podzieleni i nie zjednoczeni. Ekumeniczna debata o Eucharystii/Wieczery Pańskiej z niemiecko-polskiej perspektywy - Nicht getrennt und nicht geeint. Der ökumenische Diskurs über Abendmahl/Eucharistie in deutsch-polnischer Sicht*, Opole 2006, s.127 oraz W. Hanc, *Ekumeniczny wymiar...*, s. 690-691.

Literatura:

- Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. I. Bokwa i in., Poznań 2007.
- Chrzest, Eucharystia, posługiwanie duchowe. Dokument z Limy 1982. Tekst i komentarze*, red. S. Partyka - S. Pawłowski - M. Składanowski, Lublin 2012.
- Gerken, A., *Teologia eucharystii*, Warszawa 1977.
- Hanc, W., *Ekumeniczny wymiar sakramentów chrześcijańskiej inicjacji w świetle międzywyznaniowych dialogów doktrynalnych. Studium ekumeniczne*, Włocławek 2003.
- Hanc, W., *Obecność Chrystusa w Eucharystii*, „Ateneum Kapłańskie” 101 (1983), s. 213-230.
- Kalwin, J., *Krótki wykład nauki o Komunii Św.*, Warszawa 1905.
- Karski, K., *Poglądy Ulryka Zwinglego*, „Jednota” 7-8 (1981), s. 12-16.
- Katechizm heidelberski*, Warszawa 1988.
- Katolicyzm od A do Z*, red. Z. Pawlak, Poznań 1989.
- Księgi wyznaniowe Kościoła Luterskiego*, Warszawa 1999.
- Mendroch, P., *Nauka o Sakramencie Ołtarza w Księgach Symbolicznych Kościoła luterskiego*, w: *Z problemów Reformacji*, t. 2, Warszawa 1980, s. 96-107
- Miziołek, W., *Wprowadzenie do zagadnień ekumenicznych*, Warszawa 1986.
- Napiórkowski, S.C., *Protestancka interpretacja misterium Eucharystii*, „Ateneum Kapłańskie” 101 (1983), s. 381-390.
- Piwko, S., *Jan Kalwin. Życie i dzieło*, Warszawa 1995.
- Porównanie wyznań rzymskokatolickiego, prawosławnego, ewangelicko-augsburskiego, ewangelicko-reformowanego*, red. E. Józwiak, Warszawa 2014.
- Starowieyski, M., *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, Kraków 1987.
- Thurian, M., *O Eucharystii i modlitwie*, Kraków 1987.
- Uglorz, M., *Teologia wiary*, Bielsko-Biała 2007.